

AMALIY INGLIZ TILI O'QUV MASHG'ULOTLARIDA KONNOTATIV MOHIYATLI O'QUV MATERIALLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ С КОННОТАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ПРАК- ТИЧЕСКОМУ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

METHODOLOGY OF USING CONNOTATIVE EDUCATIONAL MATERIALS IN PRACTICAL ENGLISH CLASSES

XOSHIMOVA DILNOZA RIXSIBOYEVNA

Impuls tibbiyot instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini tezkor va samarali o'qitish maqsadida konnotativ mohiyatli so'zlardan yangi yaratilgan metodlar asosida tayorlangan mashqlar orqali so'zlarni bir vaqtning o'zida nafaqat donotativ balki konnotativ ma'nolarini o'qitish bilan bir vaqtda lug'aviy zahirani oshirish, nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish orqali tinglovchini til o'rganishga bo'lgan kompetensiyasini rivojlanishi haqida ilmiy farazlar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Konnotatsiya, lingvokulturologiya, rotation model texnologiyasi, kommunikativ kompetensiya, verbal muloqat, nonverbal muloqat, adaptativ, integrativ, funksional.

Аннотация: В данной статье, с целью быстрого и эффективного обучения английскому языку в высших учебных заведениях, выдвигаются научные гипотезы о развитии языковой компетенции слушателя путем одновременного обучения не только денотативному, но и коннотативному значениям слов посредством упражнений, разработанных на основе новых методик, с использованием слов с коннотативным значением, при одновременном увеличении словарного запаса и формировании речевых навыков.

Ключевые слова: Коннотация, лингвокультурология, технология ротационной модели, коммуникативная компетенция, вербальная коммуникация, невербальная коммуникация, адаптивный, интегративный, функциональный.

Abstract: In this article, in order to quickly and effectively teach English in higher education institutions, scientific hypotheses are put forward about the development of the listener's competence in language learning by simultaneously teaching not only the denotative but also the connotative meanings of words through exercises prepared based on newly created methods from words with connotative meaning, while simultaneously increasing the vocabulary reserve and forming speech skills.

Keywords: Connotation, linguoculturology, rotation model technology, communicative competence, verbal communication, nonverbal communication, adaptive, integrative, functional.

KIRISH

Til birliklarini o'qitishda ko'pincha so'zlarning denotativ, ya'ni lug'aviy ma'nolariga asosiy e'tibor qaratiladi. Biroq tilning haqiqiy kommunikativ imkoniyatlarini egallash uchun so'zlarning konnotativ ma'nolarini, ya'ni emotsional-ekspressiv, baholovchi va uslubiy xususiyatlarini ham o'rganish zarur. Chunki konnotativ ma'nolar nutqning ta'sirchanligi, tabiiyligi va madaniy jihatdan mosligini ta'minlaydi. Zamonaviy metodik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanish talabalarning til birliklarini chuqurroq anglashiga, ularni turli kommunikativ vaziyatlarda o'rinli qo'llashiga hamda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida konnotativ ma'nolarni o'rgatishga qaratilgan innovatsion metod va mashqlarni ishlab chiqish hamda ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb ilmiy-metodik muammolardan biri sanaladi. Mazkur maqolaning maqsadi amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanishning metodik asoslarini yoritish, ularning talabalarning lug'aviy zahirasini boyitish va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Jahon ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitish metodikasini takomillashtirish, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish va til o'rganish samaradorligini oshirish masalalari dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ingliz tili xalqaro muloqot, ilm-fan, texnologiya, biznes va madaniyatlararo aloqalarning asosiy vositasi sifatida keng qo'llanilmoqda. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish,

talabalarni real kommunikativ vaziyatlarda erkin muloqot qila oladigan mutaxassis sifatida tayyorlash muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimizda ham xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish, xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash va ta'lim jarayoniga innovatsion metodlarni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlarida xorijiy tillarni puxta o'rgatish, ta'lim mazmunini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu esa ingliz tilini o'qitish metodikasiga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Til o'qitish jarayonida so'z boyligini oshirish muhim o'rin tutadi. Biroq ko'plab hollarda talabalar yangi so'zlarning faqat lug'aviy yoki denotativ ma'nolarini o'zlashtiradilar. Natijada ular grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzsalar-da, nutqda so'zlarni uslubiy va kommunikativ jihatdan o'rinli qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Chunki har bir til birligi o'zining asosiy ma'nosidan tashqari muayyan hissiy, baholovchi, madaniy va uslubiy ma'nolarni ham ifodalaydi. Ana shu qo'shimcha ma'nolar konnotativ ma'no deb ataladi. Konnotativ ma'nolar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiradi hamda muloqot jarayonida fikrning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Ingliz tilida bir-biriga yaqin ma'noli so'zlarning qo'llanishidagi farqlar ko'pincha ularning konnotativ xususiyatlari bilan belgilanadi. Masalan, "slim" va "skinny", "confident" va "arrogant", "childlike" va "childish" kabi so'z juftliklari denotativ jihatdan yaqin bo'lsa-da, ularning konnotativ ma'nolari turlicha bo'lib, nutq mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli talabalar ushbu nozik semantik farqlarni anglamasalar,

muloqotda kommunikativ xatolarga yo'l qo'yishlari mumkin. Zamonaviy lingvodidaktik tadqiqotlarda konnotativ ma'nolarni o'qitish til kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilmoqda. Konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanish talabalarning nafaqat lug'aviy bilimlarini kengaytiradi, balki ularning tanqidiy fikrlash, matnni tahlil qilish, madaniyatlararo muloqot olib borish hamda kommunikativ vaziyatlarga mos ravishda til birliklarini tanlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Bunday yondashuv tilni mexanik tarzda yodlashdan ko'ra, uni mazmunan chuqurroq anglash va amaliy qo'llash imkoniyatini yaratadi. Shu nuqtai nazardan, amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanishning metodik asoslarini ishlab chiqish, ularni o'quv jarayoniga tatbiq etish hamda ularning samaradorligini aniqlash muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada konnotativ ma'nolarni o'qitishning nazariy asoslari, ularning til o'rganuvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'рни hamda maxsus ishlab chiqilgan mashq va topshiriqlardan foydalanish metodikasi tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Chet tillarini o'qitishda konnotativ ma'nolarni o'rgatish masalasi so'nggi yillarda lingvistika, lingvokulturologiya va metodika fanlari kesishgan nuqtada keng tadqiq etilmoqda. Konnotatsiya til birliklarining denotativ ma'nosidan tashqari emotsional-ekspressiv, baholovchi va madaniy komponentlarini ifodalovchi semantik hodisa sifatida qaraladi. Tilshunos olimlar V.N. Teliya, Yu.D. Apresyan, N.D. Arutyunova va boshqa tadqiqotchilar konnotativ ma'noning nutq jarayonidagi ahamiyatini, uning madaniyat va tafakkur bilan uzviy

bog'liqligini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Lingvokulturologik yondashuv tarafdorlari chet tilini o'qitishda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, til birliklarining konnotativ ma'nolarini o'zlashtirish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tilidagi idiomalar, metaforalar, frazeologik birliklar va madaniy jihatdan belgilangan leksik birliklarni o'rganishda konnotativ yondashuv samarali natijalar beradi. Mamlakatimiz olimlari tomonidan ham chet tillarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kommunikativ yondashuv va kompetensiyaviy ta'lim masalalari keng o'rganilgan. Tadqiqotlarda talabalarning lug'at boyligini oshirish, nutqiy faoliyat turlarini rivojlantirish va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Biroq amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan tizimli foydalanish metodikasi yetarli darajada tadqiq etilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot konnotativ ma'nolarni o'qitishga yo'naltirilgan mashqlar tizimini ishlab chiqish va uning samaradorligini aniqlashga qaratilgan.

METODLAR

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida nazariy, tahliliy-deskriptiv, diagnostik va metodik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy metodlar sifatida ilmiy-pedagogik, lingvistik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish hamda tizimlashtirish usullari qo'llanildi. Konnotatsiya, lingvokulturologiya, leksik kompetensiya va kommunikativ kompetensiya tushunchalarining mazmun-mohiyati o'rganilib, ularning amaliy ingliz tili mashg'ulotlaridagi didaktik ahamiyati

aniqlashtirildi.

Tadqiqotda tahliliy-deskriptiv metod asosida konnotativ mohiyatli leksik birliklar, frazeologik iboralar, idiomalar va madaniy komponentga ega til birliklarining o'quv jarayonida qo'llanish imkoniyatlari o'rganildi. Diagnostik metod doirasida talabalarning konnotativ ma'nolarni anglash darajasi, leksik birliklardan nutqiy vaziyatga mos foydalanish ko'nikmalari hamda madaniy-kommunikativ sezgirligi tahlil qilindi. Shuningdek, kuzatish va so'rovnoma metodlari orqali talabalar faoliyati, ularning interaktiv topshiriqlarga munosabati, mustaqil fikrlash darajasi va kommunikativ faolligi o'rganildi.

Metodik modellash tirish metodi asosida konnotativ mohiyatli o'quv materiallarini amaliy ingliz tili mashg'ulotlariga integratsiya qilishga yo'naltirilgan mashqlar tizimi ishlab chiqildi. Ushbu mashqlar rotation model texnologiyasi elementlari bilan uyg'unlashtirilib, talabalarning mustaqil ishlashi, juftlikda muloqot qilishi va guruhli muhokamalarda faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ ta'lim nazariyasi, lingvokulturologik yondashuv hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar tashkil etdi.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot natijalari konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanish amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim metodik vosita ekanini ko'rsatdi. O'rganilgan ilmiy-metodik manbalar, kuzatishlar, so'rovnoma natijalari va diagnostik tahlillar asosida konnotativ ma'nolarni o'zlashtirish talabalarning leksik bilimlarini chuqurlashtirishi, matn mazmunini kengroq talqin qilishiga yordam berishi hamda nutqiy vaziyatga mos til birliklarini tanlash

ko'nikmasini shakllantirishi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, konnotativ ma'noga ega bo'lgan leksik birliklar, frazeologik iboralar, idiomalar va madaniy mazmunli ifodalarni o'quv jarayoniga kiritish talabalarning ingliz tilidagi yashirin, obrazli va emotsional ma'nolarni anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, rotation model texnologiyasi elementlari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda talabalar mustaqil tahlil qilish, juftlikda fikr almashish, guruhda muhokama qilish va o'z nuqtayi nazarini asoslash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa ularning nafaqat lug'at boyligini kengaytiradi, balki og'zaki va yozma nutqda leksik birliklardan maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi.

Kuzatish va so'rovnomalarni natijasida talabalarning konnotativ mazmundagi o'quv materiallariga qiziqishi yuqori ekani aniqlandi. Ular bunday materiallar orqali ingliz tilidagi so'z va iboralarining faqat lug'aviy ma'nosini emas, balki ularning madaniy, emotsional va kommunikativ vaziyatga bog'liq mazmunini ham yaxshiroq tushunishlarini bildirdilar. Diagnostik tahlil esa talabalarda matnni chuqurroq anglash, kontekst asosida ma'no chiqarish, madaniy jihatdan mos ifodalarni tanlash va fikrni erkin bayon etish ko'nikmalari rivojlanishini ko'rsatdi.

Olingan natijalar asosida amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida konnotativ ma'nolarni o'rgatishga yo'naltirilgan mashqlar tizimini qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini oshirishi, talabalarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytirishi va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda samarali metodik yondashuv bo'lib xizmat qilishi aniqlandi. Konnotativ mohiyatli o'quv materiallari talabalarni tilni faqat grammatik va leksik birliklar majmui sifatida emas, balki madaniy, ijtimoiy va

kommunikativ mazmunga ega vosita sifatida anglashga yo'naltiradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini ko'rsatdi. Olingan natijalar chet tillarini o'qitishda lingvokulturologik va kommunikativ yondashuvlarning ustuvor ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Tajriba davomida talabalar so'z va iboralarning faqat lug'aviy (denotativ) ma'nolarini emas, balki ularning emotsional-ekspressiv, baholovchi va madaniy jihatlarini ham o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa real kommunikativ vaziyatlarda til birliklaridan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qildi. Ayniqsa, idiomalar, frazeologik birliklar va madaniy mazmun yuklangan leksik birliklarni o'rganishda konnotativ yondashuvning samaradorligi yaqqol namoyon bo'ldi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy metodlarda so'zlarning asosan denotativ ma'nolariga e'tibor qaratilishi talabalarning kommunikativ ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi. Konnotativ ma'nolarni o'rgatish esa tilni chuqurroq anglash, nutqning tabiiyligi va ta'sirchanligini oshirish hamda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, rotation model texnologiyasidan foydalanish talabalarning mashg'ulotlardagi faolligini oshirdi, mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirdi va o'quv jarayonining interaktivligini ta'minladi. Mazkur texnologiya asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalar o'rtasida hamkorlik muhitini shakllantirib, yangi leksik birliklarni samarali o'zlashtirishga yordam berdi. Tadqiqot natijalari konnotativ mohiyatli

o'quv materiallaridan muntazam foydalanish talabalarning lug'at boyligini oshirish, nutqiy faoliyat turlarini rivojlantirish va ingliz tilida erkin muloqot qilish kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida amaliy ingliz tili fanini o'qitishda konnotativ ma'nolarni o'rgatishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni keng joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari amaliy ingliz tili o'quv mashg'ulotlarida konnotativ mohiyatli o'quv materiallaridan foydalanish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. So'z va iboralarning nafaqat denotativ, balki konnotativ ma'nolarini ham o'rgatish talabalarning lug'at boyligini kengaytirish, nutqiy faoliyatini takomillashtirish hamda ingliz tilidagi muloqot jarayonlarida til birliklaridan o'rinli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qildi. Tadqiqot davomida qo'llanilgan konnotativ mazmundagi mashqlar va rotation model texnologiyasi asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarning o'quv jarayonidagi faolligini oshirdi, mustaqil fikrlash va hamkorlikda ishlash kompetensiyalarini rivojlantirdi. Shuningdek, ushbu yondashuv til o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga imkon yaratdi. Olingan natijalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, konnotativ mohiyatli o'quv materiallarini amaliy ingliz tili mashg'ulotlariga tizimli ravishda integratsiya qilish talabalarning lingvistik, kommunikativ va lingvokulturologik kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitish amaliyotida konnotativ ma'nolarni o'rgatishga yo'naltirilgan metodikalarni keng qo'llash tavsiya etiladi.

Kelgusida mazkur yo‘nalishda turli ta’lim bosqichlari va mutaxassisliklar kesimida konnotativ o‘quv materiallarining samaradorligini yanada chuqurroq o‘rganish,

shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyalashgan metodik modellarni ishlab chiqish istiqbolli tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

1. Apresyan Yu.D. Izbrannyye trudy. Tom I. Leksicheskaya semantika: Sinonimicheskie sredstva yazyka. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1995. – 472 s.
2. Arutyunova N.D. Yazyk i mir cheloveka. – Moskva: Yazyki russkoy kultury, 1999. – 896 s.
3. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996. – 288 s.
4. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001. – 208 s.
5. Safonova V.V. Kommunikativnaya kompetensiya: sovremennyye podxody k mnogourovnnevomu opisaniyu v metodicheskix tselyax. – Moskva: Yevroshkola, 2004. – 236 s.
6. Hymes D. On Communicative Competence. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – P. 269–293.
7. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1(1). – P. 1–47.
8. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 410 p.
9. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. – 6th ed. – New York: Pearson Education, 2014. – 392 p.
10. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 124 p.
11. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 432 b.
12. Mahkamov N.M. Til va madaniyatlararo muloqot asoslari. – Toshkent: Fan, 2016. – 256 b.
13. Galskova N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam. Lingvodidaktika i metodika. – Moskva: Akademiya, 2018. – 368 s.
14. Kramsch C. Language and Culture. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 134 p.